

APPETIT PÅ SPROG

Alle sprog i verden

"Jeg vil gerne øve mig på alle sprog i verden! Hvor mange sprog er der egentlig i verden?". Sådan spørger Yusuf på seks år under et børneinterview i 2008. Yusuf var på det tidspunkt omtrent halvvejs gennem 0. klasse. Interviewet handlede om børnenes erfaringer med sprog, læsning og bøger på dansk og på andre sprog, og Yusuf blev interviewet sammen med sin klassekammerat Fahad, der ligesom Yusuf har somalisk baggrund.

Tidligere i samtalen har drengene blandt andet diskuteret, hvilke sprog der er nemmest og sjovest. Fahad synes, dansk er meganemt, mens Yusuf proklamerer, at det er meganemt at sige 'abe' på somali, men at det lyder sjovere på dansk. Drengene sammenligner også deres spirende bogstavkendskab på dansk og somali. Fahad forklarer, at et B på dansk er nemt – "det er en stribe og to nul-taller" – og de konstaterer, at der er I på somali, men ikke Ø. Ved slutningen af samtalen bliver drengene spurgt, hvilke sprog de skal lære i fremtiden – ud over somali og dansk. Tysk, siger Fahad hurtigt, mens Yusuf fortæller, at han allerede øver sig lidt på afghansk med sine afghansktalende venner. Herfra fortsætter han til alle sprog i verden: "Jeg vil gerne øve mig på alle sprog i verden!".

Eksemplet tegner et billede af to drenge med en stor appetit på sprog – både dem, de allerede kender fra deres hverdag, og alle dem, der venter på dem i verden. Drengenes snak afspejler både en forståelse af, at sprog kan åbne døre til verden og en uforfærdet tillid til, at det vil lykkes dem at åbne disse døre. Og først og fremmest tegner samtalen et billede af flersprogethed som noget, børnene forholder sig åbent, naturligt og nysgerrigt til.

Tegn på sprog

I denne bog om flersprogethed i skolen udforsker vi den appetit på sprog, som Yusuf og Fahad giver udtryk for. Vores afsæt for at skrive bogen er mange års forskning og undervisning i, hvordan flersprogethed udfolder sig og håndteres i skolen. Helle underviser på universitetet, og Line på læreruddannelsen. Gennem en årrække har vi samarbejdet om forsknings- og udviklingsprojekter, der har det til fælles, at de finder sted i sprogligt mangfoldige klasser i skolen og er baseret på et tæt samarbejde med lærere.

Det gælder også forskningsprojektet *Tegn på sprog*, som det indledende eksempel stammer fra, og som vi trækker på gennem bogen. *Tegn på sprog* var et 10-årigt forskningsprojekt, som blev gennemført fra 2008-2018 i et samarbejde mellem fem store danske kommuner, fire professionshøjskoler, DPU Aarhus Universitet og Undervisningsministeriet. I *Tegn på sprog* fulgte vi fem skoleklasser fordelt over hele landet, fra børnene begyndte i skole i 2008, til de afsluttede 9. klasse i sommeren 2018. Helle var forskningsleder i projektet, mens Line var en af fem forskningsmedarbejdere, som hver var tilknyttet en af klasserne, og som i tæt samarbejde med lærerne i klassen gennem hele grundskoleforløbet udforskede pædagogiske og didaktiske muligheder for at

tilrettelægge en læse- og skriveundervisning, der tager højde for den sproglige mangfoldighed i skolen.

Tosproget = modersmål + andetsprog?

I folkeskolelovgivningen er den officielle betegnelse for elever som Yusuf og Fahad 'tosprogede elever'. Tosprogede elever defineres her som "børn, der har et andet modersmål end dansk, og som først senere, eventuelt gennem skolens undervisning, lærer dansk". Tosprogede elever er altså kendetegnede ved at have et andet sprog end dansk som deres modersmål, og dansk bliver derfor deres andetsprog.

Tilsyneladende enkelt og præcist. Men flytter vi blikket til Fahad og Yusuf's klassekammerat Khandan, slås der revner i det enkle skel mellem modersmål og andetsprog. Khandan er født i Danmark af forældre med rødder i Afghanistan, og da hun begynder i skole, siger hun selv, at hun taler 'afghanisk' derhjemme. Det protesterer skolens afghanske modersmålslærer imidlertid indædt imod. Han er født og opvokset i Afghanistan og socialiseret ind i en skarp skelnen mellem de to officielle afghanske sprog, dari og pashto, og han tager derfor initiativ til at opdele modersmålsundervisningen for de afghanske børn i henholdsvis dari- og pashtoundervisning.

Men når vi ser på de afghanske børns sproglige hverdag, er det sjældent et tilsvarende sort-hvidt billede, der tegner sig. Selv om børnene går til modersmålsundervisning i enten dari eller pashto, møder de fleste begge sprog i hjemmet og blandt deres nære relationer, og de fortæller, at de i et vist omfang kan forstå hinanden på tværs af de to afghanske sprog. Khandan går til modersmålsundervisning i pashto, men som hendes klassekamme-

rat Ayesha siger: "Ligesom Khandan er pashtoaner, så er hun også en dari, fordi hendes mor har lært hende at tale dari".

Modersmålet er altså ikke en fast, letafgrænselig og statisk størrelse. Men det betyder ikke, at modersmålet ikke tillægges betydning af de flersprogede børn og unge, der har et andet sprog eller andre sprog end dansk som modersmål. Det gør det i høj grad – sammen med det danske sprog og de andre sprog, der indgår i deres sproglige hverdag.

Det sproglige repertoire

Den amerikanske forsker Claire Kramsch har i en årrække beskæftiget sig med flersprogethed og sprogundervisning. I sin bog *The Multilingual Subject* påpeger hun, at de elever, som læreren i skolen i dag møder, er en særdeles sammensat gruppe af flersprogede individer med vidt forskellige sproglige erfaringer, der er udviklet i en række forskellige sammenhænge, på forskellige måder og i forskelligt omfang.

Inden for forskningen i flersprogethed anvender man ofte begrebet *det sproglige repertoire* for at indfange denne kompleksitet. Begrebet blev allerede introduceret i 1970'erne og var et grundbegreb i udviklingen af sociolingvistikken, der beskæftiger sig med forholdet mellem sprog og socialitet. Begrebet dækker over sprogbrugerens samlede sproglige ressourcer og omfatter sproglig viden, erfaringer og følelser og holdninger knyttet til sprog.

Sociolingvisterne Jan Blommaert fra Belgien og Ad Backus fra Holland beskriver det sproglige repertoire som individuelle, biografisk organiserede komplekser af ressourcer, der følger rytmerne i konkrete menneskers levede liv. Et sprogligt repertoire er altså en individuel og biografisk formet konstellation af sprog-

lige ressourcer, som afspejler den enkeltes livshistorie, sociale og historiske vilkår samt drømme og nysgerrigheder. Blommaert beskriver rammende det sproglige repertoire som 'trunkeret', hvilket indebærer, at det i sin natur har en opdelt og fragmenteret karakter. Vores sproglige repertoire består ikke af hele og fuldstændige sprog, men derimod af sproglige 'bits and pieces', der løbende føjes til repertoireet. "No one knows *all* of a language", understreger Blommaert og fastslår, at der ikke er noget galt med sådanne delvise sproglige kompetencer; det er en naturlig og integreret del af den måde, mennesker taler på.

Den østrigske sprogforsker Brigitta Busch betoner den biografiske og subjektive dimension af det sproglige repertoire. Hun beskriver, hvordan vores sprog er tæt knyttet til vores personlige erfaringer, som er kropsligt indlejrede og ofte ladet med følelsesmæssig betydning. Det gælder det, vi som sprogbrugere hver især opfatter som 'gode', rigtige og nyttige sprog, og det, som vi omvendt forstår som 'forkerte' eller uvæsentlige sprog. Det gælder også det, der for os fremstår som både smukke og grimme sprog, og det omfatter både håb, drømme og mareridt i forbindelse med sprog. Der er altså tale om et bredt spektrum af komplekse følelser som glæde og sorg, skyld og skam og oplevet magt og magtesløshed i tilknytning til sprog, sprogbrug og sprogbrugere.

Et sprogportræt

I de senere år har både lærere og forskere i stigende omfang anvendt sprogportrætter og andre kreative og visuelt orienterede tilgange til at få indsigt i elevernes sproglige repertoarer. Et sprogportræt er en grafisk visualisering af et individs sproglige repertoire, og det kan både anvendes i forskning og

undervisning til at få indblik i og skabe afsæt for refleksion over sproglige repertoire og flersprogethed.

I skolens undervisning kan et sprogportræt i sin enkleste form bestå af en tegnet kropssilhuet, som eleven udfylder, farvelægges og efterfølgende kommenteres – mundtligt eller skriftligt – for at tegne et billede af de sprog, dialekter og andre måder at bruge sproget på, der indgår i elevens sproglige repertoire. Eleven tildeler hvert sprog eller hver sproglige udtryksform en farve, et symbol eller et mønster og bestemmer, hvor i kropssilhuetten det skal placeres, og hvor meget det skal fylde. Gennem sprogportrættet kan eleven kommunikere om sprogene i sit sproglige repertoire og ikke mindst om sprogenes følelsesmæssige betydning for dem – både her og nu, i tilbageblik og i et fremadrettet perspektiv.

I en af de fem klasser i *Tegn på sprog* stod sprogportrætter centralt i et af de sidste undervisningsforløb i 9. klasse. Eleverne tog hver især billeder af sig selv, som ved hjælp af en billedredigeringsapp blev lavet til en sort-hvid stregtegning, der efterfølgende kunne udfyldes. Desuden skrev eleverne et kort essay, hvor de reflekterede over deres visuelle sprogportræt. Et af portrætterne blev lavet af pigen Ayesha, som har afghanske rødder.

Til sit sprogportræt har Ayesha stillet sig på gangen uden for klasseværelset med det ene ben bøjet og løftet let op og begge armene strakt op i vejret. Hendes kropssilhuet rummer dansk, engelsk og tysk, men også i den ene fod lidt norsk, som hun kender fra ungdomsserien SKAM, og i hænderne fransk og spansk, som hun kender ganske lidt til, men "vil elske at lære". Rundt om halsen har hun et halstørklæde, som er udfyldt med arabiske skrifttegn, der henviser til Koranens klassiske arabisk, som Ayesha i essayet beskriver som en stor del af sit liv. Blusen er fyldt med tal og matematiske symboler. I sit essay forklarer Ayesha, at hun elsker matematik og det matematiske sprog; det er "et fag der

har slået klik i min hjerne", og som hun ønsker fortsat at udfordre sig selv gennem i sit videre uddannelsesforløb. Ansigtet er dækket af en håndbold. Til den, der "vil undre sig over, at hvordan håndbold kan være et sprog", giver Ayesha i sit essay "nogle eksempler der vil blæse dig helt omkuld. Russerskrigning, overgang med bold, kryds venstre/højre, bande, Barcelona". Ud over referencer til håndboldsprog – hvor fagbegrebet 'russerscreening' i Ayeshas udgave er blevet til 'russerskrigning' – rummer sprogportrættet desuden kropssprog og veninders interne sprog baseret på indforståede jokes og sigende blikke. Endelig har Ayesha placeret de afghanske sprog dari og pashto i et stort hjerte, der er farvelagt som et afghansk flag. Hun afrunder sit essay med en kommentar til dette valg: "Sidst, men ikke mindst hjertet med det afghanske flag. Det giver vel lidt sig selv. Afghansk er mit modersprog".

I sit visuelle sprogportræt og i sit essay kommunikerer Ayesha reflekteret, indsigtfuldt og med stor naturlighed om sit sproglige repertoire og sin identitet som flersproget sprogbruger. Den skriftlige del af Ayeshas sprogportræt er formuleret på dansk, der, selv om det er hendes andetsprog, også er hendes stærkeste sprog. Gennem det danske sprog fortæller hun om en lang række andre sprog, som enten optræder i hendes hverdag, eller som hun håber at erobre eller slippe for i fremtiden, og som hun tillægger forskellige betydninger og værdier.

Ayeshas sprogportræt er dybt biografisk og afspejler hendes opvækst i en afghansk familie i Danmark, hvor arabisk spiller en rolle af religiøse årsager. Men Ayeshas sprogportræt tegner samtidig et portræt af en ung teenagepige, for hvem venindesprog er afgørende, og af en skoleelev, der elsker matematik og det matematiske symbolsprog, hader tysk og drømmer om spansk.

Når vi lytter til Fahad og Yusufs snak ved starten af deres skoleforløb og ser på Ayeshas sprogportræt lavet ved

afslutningen af skoleforløbet, er det ikke tosprogede elever med skarpt afgrænsede modersmål og andetsprog, der træder frem. Det er i stedet med Kramschs udtryk *flersprogede subjekter* med sammensatte sproglige repertoarer og masser af opmærksomhed og appetit på sprog og flersprogethed.

FLERSPROGET PRAKSIS

Flersproget sprogbrug

Når vi ser på Ayeshas sprogportræt, bliver det tydeligt, hvordan et menneskes sproglige repertoire kan ses som et integreret system af sproglige ressourcer. Flersproget sprogbrug forstås så som brugen af sproglige ressourcer fra forskellige kilder, der går under betegnelser som dansk, grønlandsk, thai og så videre. I den engelsksprogede litteratur er termer som 'languaging' og 'translanguaging' udtryk for et sådant perspektiv. Sprog ses i det perspektiv ikke som autonome størrelser, men som en række sociale praksisser. Praksisser, der udføres af mennesker i forskellige konkrete sammenhænge ved hjælp af de sproglige ressourcer, de har adgang til – og sammen med andre betydningsskabende ressourcer som for eksempel gestik. Når nogle vælger betegnelsen 'languaging', er det for at understrege, at sprog i den forstand, de typisk forstås – som dansk, grønlandsk og thai – er sociale konstruktioner.

Når andre vælger betegnelsen 'translanguaging', bygger det på samme grundlæggende forståelse af sprog som sociale konstruktioner, men det rummer samtidig en anerkendelse